

[Gepubliceerd in: Rosanne Rutten & Loes Schenk-Sanbergen (red) *Andere verhalen over Azië en onderzoek*. Amsterdam: Het Spinhuis, 2004, pp. 211-214]

OUD

Sjaak van der Geest

Toen ik enkele jaren geleden besloot mijn antropologische nieuwsgierigheid te richten op de ouderdom, besepte ik niet hoe goed die keuze nog van pas zou komen bij het schrijven van stukjes in feestbundels voor vertrekkende collega's. Ik kan nog jaren vooruit met de notities die ik verzameld heb over de vreugden en de smarten van het ouder worden. Het gaat om uitspraken van ouderen in Ghana (die inmiddels bijna allemaal gestorven zijn), citaten uit antropologische en filosofische geschriften, passages uit romans (het lijkt wel of iedere roman over oud-worden gaat), regels uit gedichten (idem), knipsels uit kranten en knipsels uit mijn eigen dromen.

Er is nauwelijks een onderwerp waarover de meningen zo verdeeld zijn als over de ouderdom. De Chinese schrijver en humanist Lin Yutang schrijft dat hij nooit absolute verschillen tussen 'Oost' en 'West' heeft gevonden behalve deze ene: de houding tegenover het ouder-worden. In het 'Oosten' is de ouderdom vanzelfsprekend een prachtige tijd; men wordt omringd door zorg en respect. Zo vanzelfsprekend als water dat van boven naar beneden stroomt. In het 'Westen' bestaat die 'natuurwet' niet, suggereert Lin Yutang. Maar de verdeeldheid over de zegeningen en lasten van het ouder-worden is groter en ingewikkelder. Zelfs binnen mensen blijkt er een 'Oost' en 'West' te bestaan. De ouderen in Kwahu-Tafo, het dorp in Ghana waar ik gewoond en gewerkt heb, verzekeren mij het ene moment dat de ouderdom het hoogtepunt van hun leven is, oogsttijd, *dolce far niente*, alleen maar er zijn en genieten van het respect waarmee je overladen wordt, levenswijsheid delend met de jongere generaties, 'liggen in een warm bad' zoals een oude Molukse man ooit tegen Erick Vloeberghs zei. Metaforen en spreekwoorden te over om het geluk en de schoonheid van de oude dag te onderstrepen. De mooiste metafoor is die van de palmboom die omgehakt wordt om palmwijn van te tappen: "Aan het eind van zijn leven brengt de palmboom zijn zoetste vruchten voort."

Maar dezelfde oude man die mij dit spreekwoord leerde, tref ik een dag later aan vol verdriet en bitterheid, klagend over eenzaamheid en armoede. Ik blijf de enige te zijn die naar zijn verhalen en spreekwoorden wil luisteren. De jeugd van tegenwoordig ....

Ambivalentie alom. Stoppen met werken op je 65^e, hoe voelt dat? Vandaag? En over een jaar? Hoe maken onze oud-collega's het voor wie wij afscheidsbundels hebben gemaakt en afscheidssymposia georganiseerd? Sommigen heb ik nooit meer teruggezien. Ik moet aan Jack Nicholson denken als Mr. Schmidt die de dag na zijn pensionering verward en verweesd wakker wordt en de fout maakt nog even langs het kantoor te gaan....

Toen twee jongere collega's (hun tijd komt nog) mij vroegen om een bijdrage aan deze bundel, moest ik niet alleen aan ouder-woorden denken maar ook aan Manilla waaraan ik een van de merkwaardigste herinneringen van mijn leven bewaar. Oud in Manilla dus.

In juni 2001 was ik daar voor een vergadering. De laatste dag, het is een zondag, word ik opgehaald door Mike Tan, ooit promovendus in Amsterdam, nu een nationale bekendheid vanwege zijn column in de Philippine Daily Inquirer. Hij zal me het Chinese kerkhof van Manilla laten zien. Ik heb er ongelooflijke verhalen over gehoord. Ze blijken te kloppen.

Geen graven voor de doden maar huizen, kleine paleizen. Hier concurreren rijke families met elkaar om de eer van hun gestorvenen en – meer nog – van zichzelf. Diverse 'graven' hebben een toilet. Dat interesseert mij, maar de verklaring stelt mij teleur. Het zijn niet de doden die er gebruik van maken maar de familieleden die op Allerzielen hier komen om te bidden en gezellig te picknicken. Sommige van de graven zijn om die reden ook airconditioned.

Op deze zondag is het echter rustig. De daklozen van de stad die graag bij deze doden zouden logeren, worden zorgvuldig geweerd. Ik zie slechts de 'conciërges' die permanent door de familie worden gehuurd om voor de mausolea te zorgen. Deze mensen blijken er wel te wonen, als een 24-uur bewakingsdienst. In één graf zie ik een pannetje op het vuur staan, in een ander hangt de was te drogen.

Binnen de (hoge) muren van het kerkhof, vertelt Mike, is een Chinees bejaardenhuis. Handig gepland, zo om de hoek. We besluiten dat ook te bezoeken. Er wonen alleen oudere mannen die niemand hebben die voor hen zorgt, een grote schande, wordt mij uitgelegd.

Het huis draait op giften van de Chinese gemeenschap. Er wonen 38 mannen. Beneden is een eetzaal waar ik net de laatste bladen van het diner zie verdwijnen. Boven zijn twee kolossale slaapzalen. Verdeeld over de grote ruimte staan bedden met ijzeren kasten voor persoonlijke bezittingen. Onafgeschermd, een kleine stukje privé terrein. De toezichthouder die ons rondleidt wijst enkele mannen aan die Engels spreken. Mijnheer B. is één van hen.

Mijnheer B. heeft een wilde bos wit haar en zit met ontbloot bovenlijf met zichzelf te kaarten. In een schrift naast hem schrijft hij cijfers op die iets met zijn kaarten te maken moeten hebben. De man is vriendelijk en openhartig. Hij vertelt dat hij ‘ashamed’ is dat hij hier zit, maar dat hij er zelf voor gekozen heeft om anderen niet tot last te zijn. De enige persoon die voor hem kon zorgen was zijn schoonzus maar dat wilde hij niet. Zijn drie kinderen zitten in de USA en stuurden hem iedere maand honderd dollar, maar hij heeft hun gezegd dat dat niet meer nodig is. Noch zijn schoonzus, noch zijn kinderen, zegt hij, weten dat hij hier zit. Hij bezoekt zijn schoonzus iedere week en als zijn kinderen naar huis komen, zorgt hij dat ze niet ontdekken waar hij eigenlijk woont. Ik kan me moeilijk voorstellen dat ze het niet merken maar B. is er van overtuigd dat niemand weet dat hij hier zit....

Een dag later zit ik in het vliegtuig naar huis. Ik heb Erasmus’ Lof der Zotheid bij me en lees – het was me nooit eerder opgevallen – dat hij dit boekje te paard heeft geschreven op de terugreis van Italië naar Engeland, om niet “mijn tijd te hoeven slijten met banale gesprekken.” Te paard geschreven, te vliegtuig gelezen, waarom niet? Hoofdpersoon Zotheid aan het woord:

Hoe minder reden men heeft om te moeten blijven leven, des te liever leeft men; men wordt allesbehalve door een afkeer van het leven overmand! Het is dus aan mijn gave te danken dat men overal grijsaards ziet zo oud als Nestor die zelfs uiterlijk niet meer op een mens lijken: stotterend, niet goed snik, tandeloos, grijs, kaal, of, om ze liever met Aristophanes’ woorden te beschrijven: “Vies, krom, ellendig, gerimpeld, kaal, tandeloos, en geil.” Zij genieten zozeer van het leven en hangen zozeer de ‘jeune premier’ uit dat de één zijn grijze haren verft, de ander met een pruik zijn kaalheid camoufleert, een derde tanden heeft die wellicht van een varken zijn geleend, weer een ander tot over zijn oren verliefd wordt op een meisje en iedere jongeman overtreft in de dwaasheden der verliefdheid....

Zijn beschouwing over de andere sekse is navenant, nee nog valser: “naar de bok willen... schaamharen epilieren... slappe borsten tonen... vibrerend gekir... trage begeerte... stevig drinken...” Wat een onbarmhartigheid van deze gevierde humanist. Ik moet aan mijnheer B. denken en zijn stille berusting. Ik blader terug naar het voorwoord van de humanist. Het jaartal is 1508. Erasmus was toen waarschijnlijk 39 jaar oud. Hij had gemakkelijk schrijven op zijn paard.

Jarisme (leeftijdscriminatie) is van alle tijden en culturen. Soms worden mensen op basis van het aantal jaren dat zij tellen overschat, op overdreven wijze en onverdiend geëerd en bewonderd. Soms, met name in onze contreien, gebeurt het tegenovergestelde: wie 65 telt, telt niet meer mee. In het huidige universitaire klimaat komt daar nog bij dat men te duur is. Oudere collega's zijn vleesgeworden verliesposten. Zij drukken op de begroting. Het vaak gehoorde adagium van ouderen dat zij anderen niet tot last willen zijn, krijgt een zeer concrete betekenis in de boekhouding van de universiteit. De spreekwoordelijke wijsheid, levenservaring en belezenheid van de oudere wetenschapper wegen niet op tegen de rode cijfers die hij veroorzaakt. Wegwezen dus.

Toch mogen ze niet klagen, onze grijze collega's. Ze vallen niet in het gat van Mr. Schmidt. Integendeel, ze kunnen eindelijk doen wat ze altijd al hadden willen (en moeten) doen maar geen tijd voor hadden in de baas zijn tijd: thuis werken aan dat boek, die artikelen. En lezen! Een tijd om naar uit te zien. Heel anders dan de toekomst van Mr. B. in dat bejaardenhuis binnen de muren van het Chinese kerkhof in Manilla.

Bijschrift bij foto: Drie Filippijnse ouderen in een bejaardenhuis (uit de thesis van Philip Felipe 'How and why older people live in institutions: A case study from the Philippines', 2003).